

Hva er en læreplan?

Arve Mathisen, trykket i Steinerskolen nr. 2 2011

Kanskje kan man si til en stat: Si meg hvordan dine læreplaner er, og jeg skal si deg hvem du er? For i en læreplan uttrykkes trolig statens viktigste formuleringer av idealer, visjoner og konkrete ønskemål for samfunnet som helhet og for hvert enkelt menneske.

Læreplanene vil reflektere holdninger til globalisering og lokal egenart, til hva som er verdifull tradisjon og hva som er fremtidens viktigste oppgaver. Og ikke nok med det, i læreplanen vil ideer være nedfelt som sier noe om hvordan barn og unge skal kunne ta opp og videreformidle tradisjoner og samtidig være selvstendige og kreative nok til å skape endring, til å møte fremtidens uvisse utfordringer. Det er ikke rart at sosiologen Gudmund Hernes utstyrte 'sin' læreplan fra 1997 som en praktbok med illustrasjoner og kvalitetspapir. Demokratiske, teknokratiske og totalitære regimer har alle hatt en forkjærlighet for læreplanen som det kanskje mest dyptvirkende og fundamentale politiske virkemiddelet som finnes. Slik sett vil læreplanen kunne leses som en verdirangerende 'ordbok' der formuleringer om menneskelige egenskaper, om politikk, kultur og produktivitet vitner om de holdninger og ideer som er tenkt og skrevet inn i planen. Eller kanskje er 'læreplanpoesi' et bedre uttrykk, slik Gunilla Svingby¹ har foreslått?

Også steinerskolenes læreplaner fremstår som slike 'ordbøker' eller 'diktverk', åpne for tolkning og refleksjon. Hva slags ideer om fremtiden, om barn og unge, om samfunn, kultur og økonomi kommer til uttrykk i steinerskoleplanene? Denne artikkelen skal ikke fortsette med en fremstilling av offentlig skoles læreplaner som teknokratiske målstyringsdokumenter, mens beskrivelsen av steinerskolens planer derimot skulle gjenspeile en frihetlig humanisme og dannelsesstenkning. Etter mitt skjønn er det ikke fruktbart å sette opp noe absolutt skille mellom læreplaner som prioriteter 'læringsoutput' i form av kunnskaper, ferdigheter og kompetanser på den ene siden og planer som mer tar utgangspunkt i elevenes læringsbehov og muligheter på den andre. Ved nærmere ettersyn representerer både steinerskolenes og den offentlige skolens læreplaner et dobbelt grunnprinsipp om at barna på skolen skal møte både en 'tilpasset opplæring' og en læring som gjenspeiler samfunnet i global så vel som lokal forstand. I stedet for å polarisere, vil denne teksten gå inn på de tilsynelatende enkle spørsmålene 'hva er en læreplan?' og etter hvert mer spesifikt 'hva er en steinerpedagogisk læreplan?'.

Læreplankunster

Historisk sett var trolig den aller første læreplanen de *seks kunster* som unge kinesiske menn ble opplært i allerede tusen år før vår tidsregning: riter, musikk, bueskyting, kjøring med vogn, lesing og skriving, matematikk². I en senere konfusiansk pedagogikk dannet disse seks

¹ Svingby, Gunilla (1979). *Från läroplanpoesi til klasserumsverklighet*. Malmö: Liber.

² Lee, Thomas H. C. (2000). *Education in traditional china, a history*. Brill: HdO.

kunstene grunnlaget for utviklingen av 'det gode mennesket' i harmoni med natur og menneskefelleskap. Også i vesten var den første læreplanen konsipert i form av en rekke kunster. Basert på arven fra antikkens Hellas ble det i europeisk middelalder utformet en læreplan som det fortsatt finnes tydelige spor av i dagens skole. Datidens studenter måtte lære seg de *syv frie kunster* før de kunne ta fatt på høyere studier. De syv frie kunster besto av to deler. Først kom *trivium*, en allsidig opplæring i språk bestående av grammatikk, retorikk og dialektikk som filosofisk uttrykksmiddel. Deretter fulgte *kvadrivium* med fagene aritmetikk, geometri, musikk og astronomi. Herfra har vi inndelingen i språk versus realfag, og grunnlaget for den kanskje eldste læreplanstriden i europeisk skolehistorie. Ville studiet av språk, og da gjerne latin og gresk, utvikle alle de nødvendige evner og ferdigheter hos elevene, eller handlet læring i første rekke om å bli kjent med verdens 'realia'? Trivium ble forstått som en lærende øvelse i 'menneske, erkjenn deg selv', mens kvadrivium handlet om å gjøres seg kjent med verdens fenomener. I et moderne språk kunne det uttrykkes slik: identitetsutvikling og dannelse gjennom språklæring, og kunnskaper, ferdigheter og kompetanser gjennom realfag. Sett som en helhet kan vi si at arven fra de syv frie kunstene inviterer oss, på den ene siden, til å se identitets- og dannelsesmuligheter i alle fag, og samtidig, på den andre siden, til å verdsette en nødvendig mestring av natur- og kulturkunnskap for å kunne handle i verden.

Både den asiatiske og den europeiske urlæreplanen handlet om mestringen av en serie kunster. Kunstnerisk aktivitet kjennetegnes nettopp ved et dynamisk forhold mellom identitet og håndverksmessig mestring, mellom individuell sensitivitet og faglig kyndighet. Slik aktivitet kan speiles tilbake på kunstneren, i form av selvinnrettet og kreative evner, men resulterer også i konkrete produkter. Denne doble intensjonen i urlæreplanene handlet om at læringen burde være indre berikende og dannende for hver enkelt elev, samtidig som den ga nyttige kunnskaper, ferdigheter og kompetanser sett fra et samfunnsperspektiv. En slik polarisering i en indre og en ytre målsetning med læreplanen vil naturligvis ikke kunne ta høyde for kompleksiteten i dagens skole og alle dens læreplanmessige utfordringer, selv om dette dobbeltperspektivet uttrykker to svært sentrale læreplanmotiv også i dag.

Kompleksitet

Læreplanenes kompleksitet gjelder mange ulike dimensjoner. For det første er det vanskelig å avgrense læreplanenes område. Et eksempel på dette kan være følgende definisjon fra engelske skolemyndigheter³:

En skoles læreplan består av alle de aktivitetene som er intendert eller oppmuntret til, innenfor skolens organisasjon, for å fremme intellektuell, personlig, sosial og fysisk utvikling hos elevene. Det inkluderer ikke bare undervisningens formelle timeplan, men også det 'uformelle' programmet av såkalte utenomlæreplanaktiviteter [extracurricular activities] og alle de egenskaper ved skolen som skaper dens 'ethos', slik som kvaliteten på relasjonene, omsorgen for at elevene gis like muligheter, de verdier som skolen uttrykker gjennom sine handlinger og gjennom

³ Ross, Alistair (2000). *Curriculum. Construction and critique*. London: Falmer Press. Se side 9 for læreplandefinisjonen. Oversatt av AM.

hvordan skolen er organisert og ledet.

Videre fortsetter denne definisjonen med å betone hvordan ulike undervisnings- og læringsstiler influerer planen, og at alle disse elementene, nærmest som instrumenter i et stort orkester, bør være 'samspillende' i sin understøttelse av skolens intensjoner. Slik sett vil læreplanen bestå av både skjulte og mer åpenbare elementer. Gjennomgående vil mye av læreplanens 'ethos' formidles gjennom væremåter, tankeformer og holdningssett som verken skolemyndigheter eller den enkelte læreren har full innsikt i eller kontroll over. Kanskje er dette noe av hovedgrunnen til at skolen, tross de beste hensikter, ofte virker konserverende i forhold til sosial ulikhet og fordelingen av privilegier?

Et annet kjennetegn ved læreplanenes kompleksitet er deres lange forvandlingsgang fra læreplanideer til elevenes skolevirkelighet. Den engelske forskeren John Goodlad beskriver fem ulike læreplannivåer eller stasjoner på veien fra idé til hva elevene faktisk erfarer på skolen⁴. Allerede fra ideenes og idéutvekslingens plan til den formulerte læreplanteksten vil spranget være stort. Så kommer spørsmålet om hvordan lærerne forstår planen, og hvordan de bruker den. Til slutt i denne rekken av delvis uforutsigbare overganger har vi spørsmålet om hva elevene til syvende og sist sitter igjen med. Den som har vært med på hviskeleken, der et ord eller en setning hviskes fra munn til øre gjennom en krets lyttende mennesker, vet noe om hva som legges til og trekkes fra selv når budskapet er maksimalt enkelt. Kan det være kunnskapen om læreplanens usikre vandring fra idé til erfaring som har fått myndighetene i nesten alle land til å innføre målstyringsregimer for skolen?

Respekten for barnet

Steinerskolene har hatt egne læreplaner og egne læreplanideer helt siden opprinnelsen i 1919. Rudolf Steiner uttrykte gang på gang i sine pedagogiske foredrag at det var elevenes behov, elevenes evner til læring og til utvikling som var læreplanens første bud. Lærernes oppgave var å 'lese i menneskenaturen' og undervise i tråd med denne 'lesningen':

Det som ligger til grunn for vår pedagogikk, er å finne en undervisningsmetode, å finne oppdragelsens livsbetingelser, gjennom å lese i menneskenaturen – gjennom å lese i menneskets natur slik at menneskets vesen etter hvert forstås. Denne forståelsen vil vi så kunne bringe videre idet vi gjennom læreplaner og timeplaner fører inn i undervisning og oppdragelse⁵.

I tiden etter første verdenskrig var barnesentrerte læreplaner et felles kjennetegn for de store pedagogiske reformbevegelsene både i Europa og i USA. Slik sett var Steiner i samklang med sin tid. Nå, nesten hundre år senere, har reformpedagogikkens 'barnet i sentrum' måttet vike for mer sammensatte syn på barns læring. Kritikken mot de barnesentrerte læreplanene har i korthet gått ut på å beskrive to problemer med å ta barnets behov som utgangspunktet for pedagogikken. For det første ble det med fremveksten av empirisk forskning vanskelig å

⁴ Goodlad, John I. mfl (1979). *Curriculum inquiry. The study of curriculum practice..* New York: McGraw-Hill.

⁵ Steiner, Rudolf (1986). *Die Methodik des Lehrens (GA 308)*. Dornach: Rudolf Steiner Verlag, s.75.
Oversettelse og kursivering ved AM.

komme til enighet om hva som var barnets læringsbehov på de ulike alderstrinnene. Forskerne fant ingen universell utviklingslovmessighet som kunne danne basis for en barnesentrert læreplan. Det andre problemet var selve forståelsen av 'barnet'. Rådende forståelser av begreper som barndom, oppvekst og utvikling viste seg i stor grad å være tids- og kulturbundne konstruksjoner. Også her var det umulig å formulere universelle karakteristikk⁶.

Mye kunne tenkes og skrives om både kontinuitet og endring når det gjelder steinerpedagogikkens bruk av begreper som barn, menneske eller utvikling. Her skal det kun antydes at det i steinerskolens læreplan ligger en åpenhet og en etisk formulert respekt for hvert enkelt menneske som modifierer og korrigerer allmenne ideer. Hva vil det si 'å lese i menneskets natur', om vi tar Steiners eksakte formulering på alvor? Å lese kan forstås som en sammensatt prosess der det leste og den lesende gjensidig befrukter hverandre. En bok er ikke den samme etter at den er lest, og heller ikke leseren. En lærer som i den daglige undervisningen møter hver av sine elever med en spørrende respekt for nettopp dette barnets egenart vil være medskaper i en etisk relasjon. Ideen om å 'lese' i barnas natur kan sies å være en invitasjon til spørrende å nærme seg det mysteriet ethvert menneske er. Tenkere som Gabriel Marcel og Emmanuel Levinas har satt ord på de intime etiske relasjonene som oppstår i møtet mellom mennesker. Steinerskolens læreplaner og pedagogiske ideer anerkjenner nettopp betydningen av slike fine etiske tegn som kan utspille seg mellom lærer og elev. Et viktig steinerpedagogisk prinsipp, som også er omtalt i læreplanen, gjelder lærerens øvelse og arbeid på seg selv for å kunne se sine elever med et kjærlig og ikke-dømmende blikk. Slik blir skolen et lærested for både voksne og barn.

Tre tilnærminger

Ved siden av ideen om lærerens åpne 'lesning' rommer også steinerskolens læreplan en faglig, metodisk og innholdsmessig del. Sett under ett vil steinerskoleplanen dekke et faginnhold som er likeverdig med hva elevene skal lære i offentlig skole. Her følger en ordlyd fra oversiktsdelen til steinerskolens læreplan fra 2007:

Læreplanen er utformet slik at den faglig, didaktisk og metodisk utgjør en helhet. Det vil si at lærestoff og arbeidsmåter samlet sett dekker den kunnskapsarv og det ferdighetsspektrum som skolen har til oppgave å forvalte. Planen tilstreber en slik helhet på mange nivåer: Fra mytisk tid til kunnskapssamfunn, fra toving av ull til digitale ferdigheter, fra lokal kulturtradisjon til global solidaritet og forståelse. Både faginnhold og arbeidsmåter tar utgangspunkt i det nære og kjente og beveger seg gjennom skoleårene mer og mer i retning av komplekse og mer abstrakte sammenhenger⁷.

Som et tredje prinsipp kommer at all læring er organisert med hensyn til utvikling. I steinerpedagogikken finnes det en rekke formuleringer om hvilke fag og læringsmåter som passer til elevene når de er syv år, ni år, tolv år, fjorten år osv. Dette er fanget opp i

⁶ Se for eksempel: Burman, Erica (2008). *Deconstructing developmental psychology*. London: Routledge.

⁷ Planen ligger på Steinerskoleforbundets hjemmesider:

http://www.steinerskolen.no/filestore/pedagogikk/laereplaner/Ide_og_praksis_juli08.pdf

læreplanen som konkrete faglige og kunnskapsmessige undervisningsinnhold og læringsmål fordelt på de ulike alderstrinnene. Steinerskolenes læreplan kan ikke forstås ut fra bare ett av disse aspektene alene; kun ut fra faginnhold og metoder, kun basert på ideer om barns utvikling, eller bare ut fra den 'lesende' etiske relasjonen som oppstår i møtet mellom elever og lærere.

På spørsmålet om hva steinerskolenes læreplan er, fremkommer altså et trefoldig svar. Læreplanen er faglig og kunnskapsmessig orientert mot et innhold som speiler så vel verdens 'realia' som elevenes identitetsmessige erfaring av seg selv i møtet med fagene. Planen bygger på en idé om utvikling som gjør at nye arbeidsmåter og nye aspekter av fagene dukker opp ettersom elevene blir eldre. Planen forutsetter en respekt for hvert enkelt barn og en intensjon om å *skape* undervisningen ut fra en etisk orientert 'lesning' av de egenskaper og evner som elevene bringer med seg. Når steinerpedagogikken argumenterer for at lærerne er utøvere av en undervisningskunst, fanger dette opp motiver fra de eldste læreplantradisjonene, samtidig som en etisk skapende relasjon gjøres til en bærende idé og en forventet praksis i steinerskolene. Nettopp ved å behandle disse tre læreplanaspektene som delvis uavhengige kan det oppstå fruktbare mellomrom, pedagogisk kreative intervaller, der en forutsigbar faglig læring kombineres med hensynet til alt det uforutsigbare og umålbare som også skjer på skolen hver dag.

Arve Mathisen er ansatt som førstelektor ved Steinerhøyskolen i Oslo, der han i hovedsak arbeider med mastergradutdanningen. Se www.arvema.com for flere tekster skrevet av Arve Mathisen.